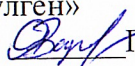
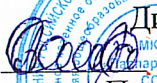

**Паспартынын муниципал казналык учреждениезинин тозолмозинин
орто текши уредулу школы**

«Корулген» МО-нын заседаниези Г.И.Язарова. Протокол № 1 29. 08. 2025 j.	«Јарадылган» Директордын ордынчызы УВР Л.В.Уханова 29. 08. 2025 j.	 «Јогтоп јалым» Директор А.В.Байжигитов Приказ № 85 30. 08. 2025 j.
---	--	--

**5 - чи класска алтай тилле иштеер
программа**

Тургузаачызы:
алтай тил ле литературанын
уредучизи Тадышева М.А.

Паспарты јурт, 2025 j.

Жартамал сос.

Алтай тилле бодоштыра программа 5-чи класска текши уредулу школдорго Федерал эл-тергеелик уреду стандарттын некелтелери аайынча тургузылган.

Программа мындый болуктерден турат:

1. Жартамал сос.
2. «Алтай тил» предметти уредеринин текши жартамалы.
3. Уредулу планда «Алтай тил» предметтин јери.
4. «Алтай тил» предметле тос текши уреду аларынын содержаниези.
5. «Алтай тил» предметти уренгенде јединер бойынын танынан озуминде турулталары (личностный), метапредметный ла предметти уренеринин турулталары.
6. Темаларла пландаары.
7. Уренчиктердин тос билгирлери ле алынатан темигулери.
8. «Алтай тил» предметти уредеринде тузаланар уреду-методикалык литература.

Торол тилдин **амадузы**: Балдардын эрмек-куучыны сурлу, состоринин учуры терен, тили ару, эпту болорына амадаары, колыш-телиш куучын айтпазына уредери. Алтай тилле кону, чын куучындап ла бичип турарына таскадары. Торол тилиле јурумде, јон ортодо тузаланып билерине уредер.

Бу амадуга једерге:

1. Кажы ла уренчикти будуретен ижи чындый, тозолголу, эткен ижине каруулу болорына темиктирип, билип алатан сурагын, амадузын чокумдап, ого јединерге бойы бедиренип, билгир аларына чырмайып, сананып иштеерине темиктирер, тазыктырар.

2. Алган билгирин јанысла урокто эмес, урокто эмес те ойдо, кандый ла учуралда эпту тузаланып билерине уредер.

«Алтай тил» предметти уредеринин текши јартамалы деп болукте алтай тилди кандый амадулу уренери; неге, канайда уредери; уренчиктердин уч будум турулталарына јединерге болушту ууламјылар берилген.

«Алтай тил» предметти 5-чи класста бичикле иштееринин аайы ла тос уреду аларынын содержаниези деп болукте уренер бичиктин амадузы, тос ууламјылары ла алтай тилдин грамматиказыла «Эрмек-куучын», «Текст», «Морфология. Куучын-эрмектин болуктери», «Синтаксис ле пунктуация», «Фонетика, графика, орфография, орфоэпия», «Лексика», «Состин будуми ле будери. (Морфемика) деп болуктерди уренерине методикалык тос ууламјылар, јартамалдар берилет.

Уренчиктердин тос билгирлери ле алынатап темигулери деп болукте уренчиктин јыл туркунына алган билгири кандый болоры чокумдалган.

II. «Алтай тил» предметти 5-чи класста уредеринин текши јартамалы.

Федерал эл-тергеелик уреду стандарт аайынча тос текши уредулу школдо 5 класста «Алтай тил» предметти мындый амадулу берер:

- Алтай Республикада алтай тил экинчи эл-тергеелик тил деп, оны билери бастыра јурумине керекту деп уренер, торол тилин тооп, оны культуранын будуми деп чеберлеер куун таскадар, торол тили улусла тил алыжар, билгир алар, јурумнин этика аайынча ээжилериле таныжар арга деп сезимди уренчиктердин озогине салар, торол тилинин байлыгынын учурын аайлаар.

-алтай тил- јурумине, уредулик иште куучындажар, тил алыжар арга деп билер; улусла куучындажарга, бой-бойын аайлажарга, кожо иштеерге, једимду эрмек-куучын откурип билер ле эрмек-куучынын онон артык эдип јарандыраына куунзедер; танынан билгир аларга, билерин теренжидерге болушту текшиуредулик билгирлерди алынар: иштин амадузын, планын тургузып, онын одор аайын темдектеп, бойынын эрмек-куучынын тузедип, чокымдап; керекту бичиктерди бедреп, тилдин созликтеринен ле оско до аргаларды тузаланып(газет-журналдарды, Интернетти), керекту јетирулерди, тексттерди табар ла оморды амадуга келиштире јазап билер;

- алтай тилдин билим тозолгозин ондоп, эрмек-куучында чын тузаланып билер; алтай литературный тилдин тос учурлу ээжи-некелтелерин билер; тилдин темдектерин таныыр, шиндеер, тундештирер, бир аайлап болиир ле омордын учурын јартап билер; оос ло бичилген эрмек-куучыннын будумдерин, башка-башка аайгаларда тилди тузаланар ээжилерин, эрмек-куучыннын культуразын, этикет ээжилерин, буспай будурер; созлигин байыдар; эрмек-куучынында тузаланып турган грамматиканын аргаларын элбедер; јастыра јок бичижин, токтой тужер темдектерди чын тузаланып билер, алтай тилдин лексиказын, фразеологиязын тилдин маар некелтелерине келиштире эрмек-куучынында, уредуде, керекту оско до учуралдарда тузаланып билерин тыныдар.

Тос текши уредунин Федера эл- тергеелик уреду стандартынын тозогозинде системно-деятельностный ууламјы салынган.

Уренчиктер кандый ла иштин амадузын тургузып билер, ишти будурер аайын темдектеп (пандап) билер ле керекту учуралда оны кубултып чокымдаар, керелеп билер (**бойын башкарынар текши уреду эдилгелер**)

Уренчиктер кандый ла аайгада эрмек-куучыннын будумдериле тузаланып, кандый ла улусла куучындажып билер; оос ло бичилген эрмек-куучынды чын аайлап, эпту тузаланар; тургузылган сурак аайынча бойынын санаа-шуултезин чокым, јарт, айдып(јартап) билер (**колбу тударынын эдилгелери**)

Уренчик берген иштин јартына бойы чыгар, оны јартаарына керекту темдектерди табар, суракты шуур аайын темдектеер, башка-башка бичиктерден, газет-журналдардан керекту јетирулерди таап билер; текстле иштеерин ондоп,

ондогы тос ло тос эмес учурлу јетирулерди ылгаштырып, талдап билер, тексттен керекту јетирулерди бедреп билер, ол тоодо компьютердин, Интернеттин болужыла; јетирулерди талдап, бир аайлап ла башка-башка аргалардын болужыла оны белетеп билер. Сосколбула, эрмекле иштеп, состордин бой-бойыла колбожор аайын ондоп, эрмек тургузары; состин табыш-таныктарын бой-бойынан ылгаштырып, олар кандый ла сос будурер аргалузын билип алар; состин учурлу болуктерин, состин будер эп-аргаларын билип, темдектеп турар; алтай тилдин кажы ла созинин лексика учурын билерин теренжидер; эрмек-куучынында синонимдерле, антонимдерле, бузулбас сосколбуларла эпту тузаланып билер учурлу **(билгир алар текши уреду эдилгелер)**

Уренчик кажы ла будурген ижинен кандый бир уреду, темигу алып, оны ондоп, когуске алынып јурер; кандый ла айалгада бойынын јерин таап, ишти јарамыкту, чындый эдер; бойынын Торолиле, албатызыла, Россиянын туукизиле оморкоор куун-санаалу, бойынын албатызын, угын билер, башка-башка укту албатылар барын билип, оларды тооп јурер; ороонына, торолине ачык куунду, јакшы ла јаманды ылгап билер кижиле болор учурлу **(уренчиктин бойынын танынан озумиле колбулу текши уреду эдилгелер.)**

III. Уредулу планда «Алтай тил» предметтин јери.

Уредунин тос планында 5-чи класста «Алтай тил» предметти уредерине -105 час берилет.

Темаларды уренерине- 70 час.

Тил темиктирерине- 29 час

Ченелте иш- 4 час.

Јыл туркунына уренгенин такып корорине- 2 час.

IV. «Алтай тил» предметле текши тос уреду аларынын содержаниези.

№	Ондайы	Бастыра канча час берилген	Тил темиктирерине канча час берилген.
1.	Кире сос	2час	
2.	Эрмек-куучын	3час	2час
3.	Морфология.	2час	2час
4.	Синтаксис ле пунктуация	13 час	4час
5.	Фонетика.Графика.Орфография.Орфоэпия	14 час	7час.
6.	Лексика	10час	3час.
7.	Состин будуми ле будери.	7час	3час.
8.	Јыл туркунына отконин такып корори.	2час.	

Школдо алтай тилдин курсы коммуникатив, лингвистика ла тил, культуроведческий компетенцияларды тозоп таскадарына ууландырылган. Ол программалардын тургузылган аайы-структуразынан јарт билдирлу. Айдылган компетенцияларды тозоп таскадарын программаларда тос учурлу уч ууламјы јеткилдейт:

-коммуникатив компетенцияны тозоп таскадарынын содержаниези;

-лингвистика ла тил компетенцияларды тозоп таскадарынын содержаниези;

-культуроведческий компетенцияны тозоп таскадарынын содержаниези.

Программаларда баштапкы ууламјы «Эрмек-куучын, эрмектежип куучындажары», «Эрмектежип куучындажарына уренерге иштеери (речевая деятельность)», «Текст», «Тилдин тузаланар аайынын будумдери» деп болуктерде берилген. Олордын тос учуры: эрмектежип куучындажарына уредип таскадары.

Экинчи ууламјы: «Тил керегинде текши јетирулер», «Эрмек-куучыннын табыштары ла чын айдары»,»Графика»,»Морфемика ла состин будери», «Лексика ла фразеология», «Морфология», «Синтаксис», «Чын бичири ле пунктуация» деп болуктер. Олор тилдин турган будумиле, онын единицаларын тузаланар анылузыла таныштырат.

Учинчи ууламјы: «Тил ле культура» деп болук тил ле албатынын туукизинин, культуразынын колбузын билип аларга болужат.

Уредуде ууламјылар (олордын болуктери) бой-бойыла тудуш, колбулу. Программалардын кажы ла болугин уренгенде, уренчиктер јаны билгирлерле танышканыла коштой, эрмектежип куучындажар аргаларын таскадар, ого керекту коммуникатив билгирлер алынар, алтай тил алтай албатынын культуразы деп билерин теренжидер. Тилди мынайда уренгенде, онын системазын аайлары ла оныла башка-башка учуралдарда келиштире тузаланары бир аай одот. Берилген ончо материал уренчиктердин билгиринин кемине келиштире берилет.

Коммуникатив компетенцияны јеткилдеер содержание.

1. Эрмек-куучын, эрмектежип куучындажары.

1. Эрмек-куучын ла эрмектежип куучындажары.Эрмек-куучыннын айалгазы. Оос ло бичилген эрмек-куучын. Монолог ло орток куучын.Монологтын будумдери.Орток куучыннын будумдери.

2. Оос ло бичилген эрмек-куучыннын анылузын аайлары; оос ло бичилген эрмек-куучынды шиндеери.

Орток ло монолог эрмек-куучынды ылгаштыары. Монолог ло орток куучыннын будумдерин тузаланып билери. Башка- башка айалгаларда куучындап турган кижинин эрмек-куучынынын амадузын аайлаары.Эрмек-куучында этикет ээжилерди тузаланары.

2.Эрмектежип куучындажарына уредери (речевая деятельность)

1.Эрмектежип куучындажарына уредер иштердин будумдери:кычыары, угары(аудирование), айдары (говoreние),бичири.

2. Эрмектежип куучындажарына уредери.

Кычырып эмезе угуп турган текстте бар тос ло кош јетирулерди табары.Кычырган эмезе уккан текстте не керегинде айдылганын толо эмезе кыскарта эрмек-куучыннын айалгазына келиштире куучындап берери.Кычыарынын будумдериле:текстле таныштыра кычыары(ознакомительное), не керегинде айдылганын турген коруп ийери(просмотровое), кандый бир јетиру бедреп,шиндеп кычыары(поисковое)-тузаланып билери,бичикле,оско до јетиру берер аргаларла иштеп билери.Угарынын будумдериле тузаланып билери.Уккан, кычырган текстте не керегинде айдылганын толо, кыскарта, талдап куучындаары.Эрмек-куучыннын амадуларына, одуп турган айалгазына келиштире оосло,бичип, монолог(анайда ок диалог) тексттер тургузарыКандый бир темага керекту материал јууры,оны бир аайлаары; башка-башка бичиктерден,СМИ-нен керекту јетируни бедреери,таап шиндеери, келиштире кубултары.

3.Текст

1.Текст керегинде ондомол.Тексттин тос темдектери(болуктерге болинери,шуултези јанынан буткул ,колбулу болоры)Тексттин темазы,тос шуултези.Микротема.Текстте эрмектердин ле болуктеринин колбожор аргалары.Абзац.

Эрмек-куучыннын функциональный будумдери:јурамал,јетиру берер,шууген учурлу.Тексттин турар будуми (структуразы) План,тезистер-текстти бар јетирулери аайынча кубултканы.

2.Текстти темазы, тос шуултези,будуми јанынан шиндеери.Текстти учурлу болуктерге болири,онын планын,тезистерин тургузары. Текстте эрмектердин колбошкон аргаларын јартаары.Тексттин тилинин анылуларын шиндеери.Эрмектежип куучындажарынын амадузына, темазына,тос шуултезине ле одор айалгазына келиштире тилдин керекту эп-аргаларын талдаары.Жанры,мары,будуми башка тексттер тургузары.

Текстти тургузарынын некелтелерин (болуктери ээчий турары, шуулте колбулу болоры, тема аайынча ла о.о.)буспай будурери.Тургускан текстин бойы тузедери.(јарандыары).

4.Тилди тузаланары јанынан (функциональный) будумдери.

1.Тилди тузаланар будумдери: эрмектежип куучындажар тил(разговорный),тузаланар(функциональный) марлар:билим,публицистика,оқылу-деловой; кееркемел литературанын тили.

Билим мардын жанрлары (доклад,кандый бир иш керегинде бичири-отзыв, аудиториянын алдында сос айдары-выступление , интервью),оқылу-деловой маар:расписка, будумји бичик –доверенность,сурак-бичик-заявление, эрмектежип куучындажарынын жанрлары(куучындаганы-рассказ,куучындашканы-беседа)

2.Тексттин марын табары,Жанры,маары башка тексттер(тезистер, кандый бир иш керегинде санаазын бичири-отзыв,самара,расписка, будумји бичик-доверенность,сурак бичик-заявление)тургузары;јетиру эдер,јурамал, шууген учурлу тексттер.јаан эмес докладла.,јетируле кураа балдардын алдына чыгар.

Лингвистика ла тил керегинде компетенцияларды јеткилдееер содержание

5.Тил керегинде текши јетирулер

1.Алтай тил- алтай албатынын торол тили,Алтай Республиканын экинчи эл-тергеелик тили.Алтай тил эмдиги телекейде.Алтай литературный тил,диалектер,тилдин профессионал болуктери,жаргон.

Алтай тил-алтай кееркедим литературанын тили.Алтай тилдин кееркедим эп-аргалары.

Лингвистика-тил керегинде билим.Лингвистиканын тос болуктери.Орооннын атту-чуулу лингвисттери.

2. Эмдиги ойдо алтай тилле эрмектежи, куучындажып билеринин учуры. Эл-јоннын, тергееинин јурумунде, озоринде алтай тилдин учуры. Литературный тил ле диалекттердин, тегин эрмек-куучыннын ла ишле колбулу, жаргон башкаларын билери. Алтай тилдин кееркедим байлыгын, јаражын, чеченин сезери. Кееркемел тексттерде тилдин кееркедим эп-аргаларын тузаланганын шиндеери.

6. Эрмек-куучыннын табыш-таныктары ла орфоэпия.

1. Фонетика-тил билимнин (лингвистиканын) болуги.

Табыш-эрмек-куучыннын единицазы. Унду табыштар, олардын анылу темдектери. Унду табыштар будер јериле, будер эп-аргазыла, эриндердин туружрыла болинери. Алтай тилде кату ла јымжак табыштардын состордо турар анылузы (сингармонизмнин ээжизи)

Унду табыштар кыска ла узун болоры. Кыска ла узун ундулер состин учурын кубулары. Узун унду табыштардын будери. Элес ундулер. Экиленген ундулер.

Туйук табыштар. Туйук табыштар унгул ле тунгак туйукка болинери. Эжерлу ле эжери јок туйук табыштар. Алтай состин бажында ла учында турбас туйук табыштар. Тунгак туйуктар бойынын унгул эжерине кочор учуралдар.

Эрмек-куучында табыштардын кубулары. Транскрипция. Ује. Согулта.

Орфоэпия-лингвистиканын болуги. Чын айдары ла согултанын тос ээжилери. Чын айдарынын (орфоэпиянын) созлиги.

2. Эрин чойилер ле эрин чойилбес унду табыштарды, унгул ле тунгак туйуктарды, јымжак ла кату ундулерди ылгаштырып билерин тыныдар. Кыска ла узун ундулер состордин учурын кубултып турганын билип, бичигенде, билгир тузаланар. Транскрипциянын болужыла состордин айдылар, чын бичилер анылуларын јартаары. Сости табыш-таныктары аайынча ылгаары.

Бойынын ла оско кижинин айтканын орфоэпия јанынан шиндеери.

Бойынын эрмек-куучынында табыш-таныктарды чын айдарынын ээжилерин тузаланары.

Орфоэпиялык билгирлерди бойынын эрмек-куучынында тузаланар.

7. Графика.

1. Графика-лингвистиканын болуги. Табыш ла таныкты тундештирери. Алтай тилдин графиказы.

Сости табыш-таныктары јанынан тундештирип билерин тыныдары.Созликтерле иштегенде,танмалыкты билерин тузаланары.

8.Морфемика ла состин будери.

1.Морфемика-тил билимнин болуги.

Морфема-состин эн кичинек учурлу болуги.Морфемалардын будумдери: тазыл-морфема, кожулта-морфемалар.Сос будурер,сос кубулар морфема-кожулталар.Кеп будурер кожулталар.Кеп будурер кожулталар.Состордин будер эп-аргалары.Кыскарткан колболу состор (аббревиатуралар).

2.Состин морфемный будумин шиндеп билери.Морфемаларды ылгаштыары.Состордо чын бичири.Состордин буткен эбин јартап билери,тундештирери.

9.Лексика ла бузулбас сосколбулар.

1.Лексика-тил билимнин болуги.Алтай тилдин лексиказы: су-алтай-јебрен турк тилден арткан энчи состор,оско тилден кирген состор.

Состин лексика учуры.Состин чике учуры ла кочуре учуры.Коп учурлу ла јаныс учурлу состор.

Синонимдер.Антонимдер.Омонимдер.

Алтай тилдин лексиказы текши тузаланар ла текши тузаланбай турган(анылу) лексикага болинери.Текши тузаланбай турган лексиканын болинери.

Бузулбас сосколбулар(фразеологизмдер).Олордын лексика учуры.Кеп,укаа состорди ле фразеологизмдерди ылгаштыары. Созликтер керегинде јетиру (энциклопедия,состин учурын јартаган,эки тилле тургузылган ла о.о).Алтай тилдин созликтери:орфография,топонимика,диалект,морфем ле о.о.Олордын башкалары.

2.Состордин лексикалык учурын јартаары.Состорди тузаланары јанынан ылгаштырып болири.Состо кочуре учур буткенин билери.

Бойынын эрмек-куучынында кеп ле укаа состор тузаланар,олордын учурын јартаары.

Созликтерле тузаланар.Созликтерден башка-башка јетирулер алып билер.

10.Морфология.

1.Состорди куучын-эрмектин болуктерине болиир темдектер:лексика учуры,морфология темдектери ле синтаксистеги учуры.

Куучын-эрмектин алдынан учурлу болуктери.Адалгыш-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги,онын лексика учуры грамматика ла темдектери.јарталгыш-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги.јарталгыштар учурыла

болинери, јлгыштардын эрмектеги учуры. Тооломо-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги. Тооломолор учурыла болинери. Глагол-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги. Глаголдын лексика учуры. Глаголдордын тооло, јузунле, ойло кубулары. Ылганаачы глаголдын анылу кебери. Эренис-глаголдын анылу кебери. Кубулбас-куучын-эрмектин алдынан учурлу болуги. Онын лексика, грамматика учуры.

Куучын-эрмектин болушчы учурлу болуктери: уланты, колбоочы, болугеш, модаль состор, состин алдында турар учуры јок состор (препозитив состор). Кыйгылулар ла откониш состор.

2. Алдынан учурлу куучын-эрмектин болуктеринин лексико-грамматический разрядтарын јастыра јогынан айдар.

Оос ло бичилген эрмек-куучынында алдынан учурлу ла алдынан учуры јок куучын-эрмектин болуктерин јастыра јогынан тузаланар (эрин ундулерди адалгандуларда ла глаголдордо, элес ундулу адалгыштарды, бутпеген тозоголо адалгыштар биригип буткен колболу ос адалгыштарды, орус тилде коп тоодо айдылар јердин аттарын, олон-чопти, ан-кушты адаган адалгыштарды)

Эрмек-куучыннын болуктери керегинде теория сурактарды монолог эрмек-куучын тузаланып јартаар.

Эрмекте кезик состор адалгыш та, јарталгыш та, кубулбас та болорын ылгаштырар.

Эрмектин экспрессив учурын модаль состор, кыйгылулар тузаланып коргузер.

11. Синтаксис.

1. Синтаксис-грамматиканын болуги. Сосколбу ла эрмек-синтаксистин единицалары.

Сосколбу-синтаксистин единицазы, сосколбулардын будумдери. Сосколбуда состордин колбожор аргалары.

Эрмек. Амадузы, сезимдери јанынан эрмектердин будумдери. Суракту эрмектерде сурактын будумдери.

2. Башка-башка будумду сосколбуларды, эрмектерди синтаксис јанынан ылгаары.

Синтаксис аайынча билерин (знание), билгирин (умение) чын бичииринде тузаланары.

12. Чын бичири ле токтой тужер темдектер.

Орфография – чын бичииринин ээжилеринин системазы. Орфограмма.

Ундулердин (узун унду, элес, эрин чойилер) ле туйуктардын (тунгак туйук унгур эжерине кочори, тунгак туйуктар экиленери ле о.о).

Состордин јаба ла башка бичилери. Јаан (кичинек) таныкты тузаланары. Сости јолдон јолго кочурери.

Орфографиянын созлиги.

Пунктуация-токтой тужер темдектерди тургузарынын ээжилеринин системазы. Токтой тужер темдектер, олардын учуры. Јаныскан турар ла эжерлежип турар токтой тужер темдектер. Эрмектин учында турар токтой тужер

темдектер.Тегин уурлатпаган эрмекте токтой тужер темдектер.Уурладылган эрмекте токтой тужер темдектер.Колболу эрмектердин (табышканду колболу, колбоочызы јок колболу, камаанду колболу)токтой тужер темдектери.Колболу биригулердин токтой тужер темдектери.

Чике эрмек-куучынду эрмекте токтой тужер темдектер.Орток куучынду ,цитаталу эрмекте токтой тужер темдектер.

Бир канча токтой тужер темдек кожо турары.

2.Состин чын бичилерин,токтой тужер темдектерди чын тургузарын озодон корорго темигери.Бичикте чын бичииринин,токтой тужер темдектерди тургузарынын ээжилерин будурери.

Чын бичиирин,токтой тужер темдекти тургузарын јартап аларга орфографиянын созлигин тузаланары.

Сости чын бичиириге онын табыш-таныктарын,морфема будумин, куучын-эрмектин кандый болуги болгонын ајарары.

Эрмекте токтой тужер темдектерди јартаарга онын будумин,айдылган унди шиндеери.

13.Тил ле культура.

1.Албатынын тилинин,туукизинин ле культуразынын колбузы.

Эрмек-куучыннын этикет ээжилери.

2.Туукилик тексттерден,кееркедим литературанан л фольклор тексттерден албатынын культуразын,јанжыгуларын темдектеген учурлу единицаларды табары, оморды шиндеери,учурын јартаары(керекту учуралдарда созликтерди тузаланып)

Бойынын эрмек-куучынында,уредуде алтай эрмек-куучыннын этикет ээжилерин будурери.

V. «Алтай тил» предметти уренгенде јединер бойынын танынан озуминде турулталары (личностный), метапредметный ла предметти уренеринин турулталары.

Берилген иштеер программаларда алтай тилди уренеринде мындый турулталарга јединери темдектелет:

Уренчиктин бойынын танынан озуминде турулталары (личностный):

1.Алтай Республикада алтай тил экинчи эл- тергеелик тил деп,Алтай Республикада јадып, алтай тилди билери керекту деп куунзеп уренери.

2.Алтай тилле санаа-шуултезин кону,эпту колбулу эрмек-куучынла чыгара айдып ла бичип турары(оос ло бичилген эрмек-куучынла)

3. Торол тилин билер уренчиктер кажы ла класста алтай тилинин учурын ондоп теренжиде уренери,торол тили кижинин бастыра јурумине керектузин билип, алтай тил-алтай албатынын уйеден уйеге озуп,улалып баратан тили деп ондоп, сананып јурерине уредери, торолчи куунин бийиктедери.

4.Алтай тилди јурумине керекту деп јилбиркеп уренери.

5.Кажы ла класста алтай тилдин грамматиказын уренип,тил билимнин тозогозин ондоп,оос то, бичилген де эрмек-куучынында чын тузаланарына јединери.

«Алтай тил» предметти уренеринде метапредметный турулталар:

1) кажы ла урокто эмезе кандый ла ишти баштаарынан озо бойына амаду тургузарына уренчиктерди уредер ле таскадар (обучение целеполаганию),ол ишти јетире будурбегенче амадуны санаазында тудары. Бойынын ижин пландап билерине уредери.

2)Эрмек-куучыннын бастыра будумдериле иштенип билери:

-уренчиктин оос ло бичилген эрмек-куучыны байлык болгоны: кандый ла источниктерден (билим ле кееркедим бичиктерден) кычырып,телекорултенен коруп,Интернеттен кычырып,јетиру алып,ондоп,ижинде тузаланары;

-текстле иштеп билери: кычырыштын бастыра будумдериле тузаланып билери: текстле таныжып кычыары (ознакомительное), не керегинде айдылганын турген коруп ийери (просмотровое), кандый бир јетиру бедреп кычыары (поисковое). Бойынын санаазын оос ло бичилген эрмек-куучынла јайым, чын чыгара айдынары;

-схемаларла, таблицааларла алгоритм аайынча тузаланып, иштеп турары.

3)Алтай тил ле литературанын урогында алган билгирлерин оско предметтердин урогында, јурумине тузаланып билери.

Предметти уренеринин турулталары:

1)Алтай тилди уренип, терен билгирлер аларына јединери:

2)Алтай тилдин билим тозогозин (научная основа),тилдин грамматиказынын ээжилерин билерине јединери.

3)Эрмек-куучыннын башка-башка будумдериле: оос ло бичилген эрмек-куучын,монолог,диалог ,полилог-тузаланары,кандый ла стильдерле, жанрла иштеери,алтай тилле шинжу ле проект иш тургузып,корулап билер.

VI. 5-чи класска «алтай тил» деп уреду предметти темаларла пландаары.

№	Курстын ондайы	Канча час берилген	Уроктын одотон оји	
			План аайынча	Фактически
1ур	1. Кире сос-1ч. Торол тил. Онын јурумдеги учуры.	1	03. 09.	
2ур	Текст. Тексттин будуми. 2.Эрмек-куучын.-3ч+2ч(КЭТ)=5ч.	2	05. 09.	

3ур	Тил ле эрмек-куучын.	1	06. 09.	
4ур	Тил темиктирери. Изложениеге белетеер иш.	2	10. 09.	
5ур	Тил темиктирери.Изложение «Калаш».	3	12.09.	
6ур	Жастыраларла иш.	4	13.09.	
7ур	3.Морфология- 2ч+2ч (КЭТ)=4ч. Куучын – эрмектин болуктери.	5	17 .09.	
8ур	Тил темиктирери. Изложениеге белетеер иш.	6	19.09.	

9ур	Изложение « Алтай Республикабыс керегинде...»	7	20.09.	
10ур	Жастыраларла иш.	8	24.09.	
11ур	Жарталгыш керегинде билерин эске алынары.	9	26.09.	
12ур	Солума.	10	27.09.	
13ур	Тооломо.	11	01.10..	
14ур	Глагол.	12	03.10.	
15ур	Шинжу ченемел иш «Куштардын учуп баратаны».	13	04.10.	
16ур	Жастыраларла иш.	14	08.10.	
4. Синтаксис ле				

17ур	пунктуация=24+10(КЭТ)=34ч Синтаксис нени уренет. Сосколбу.	1	10.10.	
18ур	 Эрмек- эрмек-куучыннын тос единицазы.	2	11. 10.	
19ур	 Јетиру, сурак, јакару эрмектер. Эрмекте кижинин сезимдери коргузилери.	3	15.10.	
20ур	 Эрмектин грамматический тозогози.	4	17.10.	
21ур	Баштаачы ла айдылаачы. Олордын айдылары.	5	18.10.	
22ур	Ченелте иш. « Алтайымнын кеенин, јаражын!»	6	22.10.	
23ур	Јастыраларла иш.	7	24.10.	

24ур				
	Эчени члендер ле эрмекте оlorдын	8	25.10.	
25ур	учуры.	9	05.11.	
	Толтыраачы.			
26ур		10	07.11.	
27ур	Айалга.	11	08.11.	
	Јартаачы.			
28ур		12	12.11.	
	Тил темиктирери.Чумдемел ишке			
29ур	белетеери.	13	14.11.	
30ур	Чумдемел иш «Самара».	14	15.11.	
31ур	Укташ члендер.	15	19.11.	
	Укташ члендерлу эрмектерде токтой			
32ур	тужер темдектер.	16	21.11.	
	Шинжу ченелте иш «Элик».			
33ур	Јастыраларла иш.	17	22.11.	

34ур	Кычыру сос	18	26.11.	
35-36ур	Чике эрмек-куучын.	19	28.11.	
37-38ур	Колболу эрмек.	20	29.11.	
38ур	Тил темиктирери. Изложениеге белетеери.	21	03.12.	
39ур	Изложение « Алтын- Көл»	22	05.12.	
40ур	Жастыраларла иш.	23	06.12.	
41ур	5. Фонетика.Графика. Орфография. Орфоэпия. (14+5ч.КЭТ) =19ч. Тилдин табыштары, олоордын будери.	1	10.12.	

42ур	Унду ле туйук табыштар.	2	12.12.	
43ур	Унгур ле тунгак туйуктар	3	13.12.	
44ур	Ченелте иш. «Суу-баалу энчибис».	4	17.12.	
45ур	Жастыраларла иш.	5	19.12.	
46ур	Состин тазылы эмезе тозогози токтогон туйукты чын бичири.	6	20.12.	
		7	24.12.	
47ур	Унду табыштар.	8	26.12.	
48ур	Куучын-эрмек темиктирери. Эрмектежери.Эрмектежеринин будумдери.			
49ур	Эрин ундулердин чын бичилери .	9	27.12.	
50ур	Тил темиктирери. И.И.Ортоңуловтын	10	14.01.	

	«Кичинек жылкычылар» деп жүругыла чумдемел ишке белетеери.			
51ур		11	16.01.	
	Тил темиктирери. Чумдемел ишти бичири.			
52ур	Жастыраларла иш.	12	17.01.	
53ур	Кату ла жымжак ундулердин состоодо турар аайы.	13	21.01.	
54ур		14	23.01.	
	Элес ундулердин чын бичилери.			
55ур	Узун ундулердин чын бичилери.	15	24.01.	
56ур	Изложениегe белетеништу иш.	16	28.01.	
57ур	Изложение «Кыш».	17	30.01.	

58ур	Алтай тилдин таныктары.Танмалык.	18	31.01.	
59ур	Уйе. Согулта.	19	04.02.	
60ур	Тил темиктирери. Изложениеге белетеери.	20	06.02.	
61ур	Изложение «Мундузак»	21	07.02.	
62ур	Жастыраларла иш.	22	11.02.	
63ур	6. Лексика. =10+3ч(КЭТ)=13ч.	1	13.02.	
	Сос. Онын лексический учуры.	2	14.02.	
64ур	Синонимдер.Синонимический тизу.	3	18.02.	
65ур	Антонимдер.	4	20.02.	

66ур	Омонимдер. Омоформалар.	5	21.02.	
67ур	Чике ле кочуре учурлу состор.	6	25.02.	
68ур	Ченелте иш. «Сут неден туруп јат?»	7	27.02.	
69ур.	Јастыраларла иш.			
70ур	Бузулбас сосколбулар (фразеологизмдер)	8	28.02.	
71-72ур	Текши тузаланар состор ло анылу состор. Диалект лексика.	9	04.02.	
73ур	Тил темиктирери. Јурук тузаланып, куучын тургузары . «Теертпек».	10	06.03.	
74ур	Чумдемел бичири.	11	07.03.	

75ур	Табу ла эфемизмдер.	12	07.03.	
76ур	Эскирип калган,јаны, оско тилден кирген состор.	13	11.03.	
77ур		14	13.03	
78ур	Созликтер. Созликте состор.	15	14.03.	
	Тил темиктирери. Изложениеге белетеери.			
79ур		16	18.03.	
	Изложение «Куук»			
80ур	Јастыраларла иш.	17	20.03.	
	7.Состин будуми ле будери.- 10+5ч(КЭТ)=15ч			
81ур	Состин тазылы.Угы јаныс состор.	1	21.03.	

82ур	Сос будурер кожулта ла тозого.	2	01.04.	
83ур	Сос кубултар кожулталар.	3	03.04.	
84ур	Кеп будурер кожулталар.	4	04.04.	
85ур	Состор будер эп-аргалар.	5	08.04.	
86ур	Кожулталардын чын бичилери. Таскаду иштер будурери.	6	10.04.	
87ур	Изложениеге белетеништу иш.	7	11.04.	
88ур	Изложение «Мош».	8	15.04.	
89ур	Синтетический состор.	9	17.04.	

90ур	Аналитический состор.	10	18.04.	
91ур	Тил темиктирери.Јурамал учурлу куучын-эрмек.	11	22.04.	
92ур	Аналитико-синтетический состор.	12	24.04.	
93ур	Колболу состор.	13	25.04.	
94ур	Ченелте иш «Учурал»	14	29.04.	
95ур	Јастыраларла иш.	15	06.05.	
	8. Јыл туркунына отконин такып корори.-8час.			
96ур	Фонетика, графика, орфография, орфоэпия деп болукти катап корори.	1	13.05.	
97ур	Состин будуми ле будери(морфемика)	2	15.05.	

	деп теманы катап корори.			
98ур	Синтаксисте катап корори.	3	16.05.	
99ур	Лексиканы катап корори.	4	20.05	
100ур	Состин будумин ле будерин(морфемиканы) катап корори.	5	21.05.	
101ур	Ченелте иш	6	22.05.	
102ур	Јастыраларла иш.	7	22.05.	
103ур	Изложениеге белетеер иш.	8	23.05.	
104ур.	Изложение «Куук».	9	24.05.	
105ур.	Чумдемел иш «Меге јараган герой»	10	24.05.	

--	--	--	--	--

VII. Уренчиктердин төс билгирлери ле алынатан темигүлери.

Текстле иштеп билер, эрмек-куучыннын ла тексттин будумдерин билер; кандый ла литературала иштеп, онон керекту јетирулер таап, билгир аларына јуткиир; санаа-шуултезин учуры аайынча состорди колбоп, кону јарт чыгара айдып турар.

Состорди табыш- таныктарыла ылгап; табыштарды будер эп-аргазыла ылгап, состо чын айдып ла бичип турар; эрмекте керекту сости учур согулталу айдып, согулта состин учурын солып турганын ондон, эрин ундулерлу состорди чын бичип ле айдып турар; состин лексический учурын јартап, омонимдерди, синонимдерди, антонимдерди эрмектерден таап, учурын јартап; алтай тилдин созликтериле тузаланып; состин учурлу болуктерин ле кожулталарын табып, учурын јартап; состорди буткен эп-аргазыла болип: 1) кожултанын болужыла буткен(синтетический), 2) эки сос биригип (аналитический), 3) биригип буткен состордин бир-биризине кожулта кожулып буткен (аналитико-синтексический) ле кыскарткан колболу состорди; эрмектин грамматика тозогозин чын табып, јартап; эрмектерди амадузыла, эчени члендериле ылгаштырып; кыйгылу эрмектерди унле коргузип; укташ члендерлу эрмекте токтой тужер темдектерди тургузып; айдылар амадузыла башка-башка учурлу эрмектердин учында темдектерин чын тургузып билер.

Эрмектежиپ куучындажарына уредер иштердин будумдери ле эпту тузаланар: *кычырары, угары (аудирование), айдары(говорение), бичири*. Кычырарынын, угарынын, айдарынын ла бичииринин культуразын билип турар.

Кычырып эмезе угуп турган тексттен тос јетирулерди табып турар. Кычырган эмезе уккан текстте не керегинде айдылганын толо (кыскарта) эрмек-куучыннын айалгазына келиштире куучындаар. Кону айткан куучыны 10-12 эрмектен турар. Кыска чумдемел иш бичип турар.

VIII. «Алтай тил» предметти ўредеринде тузаланар ўреду-методикалык литература.

1. Амырова Ж.И., Сулукова Н.Г. Алтай тил. 5класс - Уренер бичик . Горно-Алтайск, 2012.
2. Амырова Ж.И., Сулукова Н.Г. Бежинчи класстын «Алтай тил» уренер бичигине методикалык ууламјылар.-Горно-Алтайск, 2013.
3. Бидинов К.А. Куучын-эрмектин болуктерин уренери ле тил темиктирери. 5-6класстар. Горно-Алтайск, 1994.
4. Тепуков Н.В. Алтай тилле диктанттардын јуунтызы. 5-9класстар.-Горно-Алтайск, 1990.
5. Алмадакова Н.Д., Минакова Р.С., Шутина Т.К. Алтай тилдин орфографиязы.-Горно-Алтайск, 2013.
6. Амырова Ж.И., Тайборина Н.В. Изложениелердин јуунтызы. 5-9 класстар.-Горно-Алтайск, 2005.
7. Алмадакова Н.Д. Состин будуми. Состин будери. Состин кебери.-Горно-Алтайск, 2006.

V.Темаларла пландаарынын түзөдүлери.

Өткүрилген өйи	Уроктордын темазы	Түзөдүнүн шылтагы	Түзөдүнүн эп-сүмези	«Жарадылган» директордын үредү ле таскамал аайынча ордынчызы

**ДОКУМЕНТ ПОДПИСАН
ЭЛЕКТРОННОЙ ПОДПИСЬЮ**

СВЕДЕНИЯ О СЕРТИФИКАТЕ ЭП

Сертификат 151325621799860972593249704829105498913750279383

Владелец Байжигитов Айдар Владимирович

Действителен с 26.03.2025 по 26.03.2026